

KALBĖTI LAIŠKAIS

Laišką galėtume pavadinti pačia intymiausia bendravimo forma, artimesne net už pokalbį ir galinčia atskleisti sielos gelmes, kurių nepasiekia žodžiai, leidžiančia išbūti su rašoma mintimi ir jos neatidėliotina svarba, nugulančia popieriuje. Laiškas man panašus į dienoraštį, tik skirtą skaitytojui – vienam skaitytojui, ne tam, kuris rašė. XXIII Prigimtinės kultūros seminaras tema „Ranka rašyti laiškai. Pasakojimas, santykis ir savivoka“, jaukiai įsikūręs Juodonių kaime, Rokiškio rajone, 2024 m. birželio 18–20 d. kvietė įsiskaityti ir įsiklausyti šikart tarsi per petį, kiek slapčia, į ne visai tau kaip skaitytojui skirtą tekstą.

Seminarą pradėjo žvilgsnis į asmeninį kontroversiškos asmenybės gyvenimą, pasiūlytas pranešimo „Rašytojo Juozo Baltušio laiškai“. Jį skaitė doc. dr. Juozapas Blažiūnas, restauratorius, menotyrininkas, Vilniaus universiteto Skaitmeninių kultūrų ir komunikacijos katedros docentas, šiuo metu vadovaujantis Vilniaus senamiesčio atnaujinimo agentūrai, o anksčiau, ne vienus metus, – Lietuvos literatūros ir meno archyvui, tad gerai perpratęs meno kūrėjų pasaulio paslaptis. Būtent tokia paslaptis dvidešimt penkerius metus po rašytojo Juozo Baltušio mirties buvo jo dienoraščiai. Juose nugulė ne tik rašytojo kasdienybė ir nemažai pikantiškų sovietmečio partinio gyvenimo detalių, bet ir užuominos apie rašytus ir gautus laiškus,

tarsi kruopščios kasdienybės ataskaitos, kurias J. Baltušis rašė net trimis egzemplioriais ir uoliai slėpė.

Įdomu, kad laiškai kartais net stipriau nei dienoraščiai gali padėti pažinti ne vien žmogaus ir laikmečio kasdienybę, bet ir santykį su kitu. Literatūrologė dr. Giedrė Šmitienė savo pranešimą „Kaip Degutytės laiškynas leidžia rasti kitų laiškų“ grindė ne vienus metus atliekamu tyrimu, apimančiu kelių tūkstančių laiškų ir jų kontekstų korpusą – ne tik pačios Janinos Degutytės, bet ir ją pažinojusių žmonių atsiminimus, kitus laiškus ir tų pačių įvykių pasakojimus. J. Baltušio dienoraščiai skambėjo kaip tiesmukas įvykių atpasakojimas, o štai J. Degutytė buvo visai kitoks žmogus, nepasakojantis visko pažodžiui. Tarp eilučių likusias mintis tyrėjai pavyko iššifruoti visai netikėtai. G. Šmitienė atsispyrė nuo dėmesio paprastam laiškui – tokiam, kuris skirtas palaikyti santykiui su kitu žmogumi, nesančiu šalia. Tai viena iš kasdienių praktikų, padedančių apčiuopti būsenas, laikysenas, gyvenimo tėkmę kaip artefaktišką kuriamą procesą – savikūrą. Tokiu būdu laiškas tampa etnografinė medžiaga, balansuojančia tarp individualumo ir sąveikos. O su gyvenama realybe jį sieja net laiško kamputyje ar ant voko užrašyta data ir vieta.

Laiško turinyje skleidžiasi ir veikia gyvenimo būdas. J. Degutytės laiškai atsiveria kaip rūpestio realizacija, įsikūnijimas, o pats rūpestis išnyra per užduodamus klausimus. Viena įdomesnių detalių –

pažįstamai gydytojai rašyti poetės laišakai, kur savivoka pavirsta ilgomis eilutėmis medicininių tyrimų rezultatų – kiek kraujyje leukocitų, kiek eritrocitų ir panašiai. Nors jokia konkreti liga tekste nėra karto neįvardijama. Bet ar tikrai? Ir štai – vienas mane sukrėtusių seminaro atradimų. Atrodo, J. Degutytės poezijoje nebuvo atvirai ir tiesmukai kalbama apie jos aplinką, stoką, skurdą ir sveikatos problemas. Vėliau, jau diskusijoje, kilo mintis, kad kūrinys gali byloti kelis reikšmių sluoksnius, nors jų nėra jo eilutėse nei tarp jų. Panašiai kaip liaudies daina gali būti pilna nuosavo, labai intymaus gyvenimo turinio ir jį byloti. Taip nutinka todėl, kad santykis su savimi, su kitu ar su pasauliu negali likti tuščias, jam reikia rasti pavidalą, raiškos būdą.

Literatūrologė ir semiotikė dr. Loreta Mačianskaitė pakvietė į dar intymesnę kelionę – „Meilės laišakai kaip iššūkis tyrėjui“. Jei laišką kitam suprastume kaip laišką sau, pertvarkantį asmenybę ir savivoką, tai kaip žvelgti į pačius asmeniškiausius laiškus – meilės? L. Mačianskaitė pranešime atplėšė kelių meilės istorijų, gyvenusių per laiškus ir laiškuose, vokus. Viena skleidėsi korespondencijoje tarp Prancūzijos ir JAV – tarp semiotiko Algirdo Juliaus Greimo ir architektės, skulptorės Aleksandros Kašubienės. Draugystė užsimezgė dar 1941 m., Šiaulių mergaičių gimnazijoje, kur Aleksandra, anuomet aštuoniolikos, mokėsi, o dvidešimt ketverių A. J. Greimas mokytojavo. 1944 metais, artėjant karo frontui, A. J. Greimas kvietė ją drauge bėgti į Prancūziją, bet ji, kaip pati rašė atsiminimuose, „tokiam žygiui buvo nepasirošusi“ ir jau bendravo su skulptoriumi Vytautu Kašuba, savo būsimuoju vyru. Susirašinėti su A. J. Greimu pradėjo po keturių dešimtmečių – nuo 1988-ųjų iki pat Greimo mir-

ties 1992-aisiais. Šis epistolinis dialogas, kaip „mįslingo autentiškumo efektas“, iki šiol kelia dvejonę smalsiam skaitytojui: ar tai buvo tik dviejų aštrių protų, aptariančių savas teorijas, kūrybą, meną ir mokslą, intelektinis santykis, ar vis dėlto kas nors daugiau? A. J. Greimui A. Kašubienė – „seseriška siela“, tačiau galiausiai seserimi būti ji nenori. Susirašinėjimas suliepsnojus jausmams vos nenutrūksta, bet jis toks brangus, kad neįmanoma jo atsisakyti. Nejučia gretinu šiuos laiškus su kita seminaro dieną Jurgos Jonutytės papasakota meilės istorija – mažai raštingų žmonių laiškais su labai atvirais meilės žodžiais. A. J. Greimo ir A. Kašubienės laiškuose, priešingai, kalba išlavinta ir suvaldyta, paklūstanti rafinuotam adresantų meistriškumui, o meilė slepiasi užkoduota po devyniais reikšmių užraktais. Ir net išsprūdusi būna greitai suvaldoma.

Kita pranešime papasakota istorija – taip pat iš literatūros padangės, tik jau nepaslėpta, nevaldoma ir aistringa. Kaip yra rašiusi L. Mačianskaitė, ji nutiko „garsiausiam modernistinės prozos atstovui, dramaturgui novatoriui, aktoriui ir režisieriui Antanui Škėmai (1911–1961) ir poetei, prozininkei, aktorei, filmų ir spektaklių kūrėjai Birutei Pūkelevičiūtei (1923–2007)“. A. Škėma su žmona ir dukterimi gyveno Niujorke, B. Pūkelevičiūtė – Kanadoje. Praėjus septyneriems metams po pirmosios pažinties ir susirašinėjimo jaunoji aktorė išdrįso stoti į kovą su rašytojo sutuoktine ir laimėjo: A. Škėma, palikęs JAV žmoną ir dukterį, persikėlė pas aktorę į Monrealį. Čia ir parašė garsiąją *Baltą drobulę*. Tiesa, gyvendamas Kanadoje rašė laiškus dabar jau buvusiai žmonai – ilgėdamasis, prašydamasis atleidimo. Netrukus A. Škėmos ir B. Pūkelevičiūtės bendras gyvenimas iširo, vėliau spaudoje net pasirodė A. Škėmos pretenzijos buvusiai

mylimajai dėl jos kūrybos; apie šį kelią nuo meilės iki neapykantos anapus laiškų L. Mačianskaitė nebeapasakojo, bet yra detalai ištyrinėjusi¹.

Laiškų rašymo kūrybinės dirbtuvės su literatūrologe dr. Neringa Butnoriute prasidėjo jau vakarėjant, šalia senovinės kaimo pirtelės, slepiantis nuo į akis besitaikančios saulės, bet mėgaujantis jos šiluma. Dirbtuvių vedėja visiems buvo uždavusi namų darbų – išsirinkti vieną iš trijų rašytojų laiškų ir parašyti įsivaizduojamą atsakymą. Tie trys laiškai buvo šie: trumpintas, nuasmenintas Arvydo Galgino laiškas draugui Albinui Bernotui (1987.IV.12), taip pat nuasmenintas Nijolės Miliauskaitės laiškas draugei Gražinai Ramoškaitei–Gedienei (1971.VIII.13) ir ištrauka iš Kęstučio Navako improvizuoto laiško mylimajai knygoje *Lorelei. Papildomi laiškai*. Dirbtuvės virto įkvepiančių ir atvirų pasidalinimų diskusija apie tai, kas kam rašė atsakymą ir ką reiškia pats laiškų rašymas. „Tai – dalinimasis saviimi“, „distancija įgalina ieškoti ryšio“, „ar žmogus bendrauja su tavimi, ar su saviimi pačiu?“, „rašydami laišką prisiimame tam tikrą vaidmenį“, „laiško tikslas – įsiteikti ir pasiekti savo“, „laiškai – iš stokos ir trūkumo, iš pasiilgimo, iš to kyla ir klausimai [užduodami laiške]“, „ar pareiga atsakinėti kartais nėra prievarta?“, „laiško pabaigos strategija [numato] – o kas bus toliau?“ – štai kelios pokalbių nuotrupos, kiekviena verta atskiuro pranešimo ar net seminaro.

Vakare, ilgai netemstančiame birželio saulėlydyje, Vykintas Vaitkevičius pakvietė pasivaikščioti po Vaižganto gimtinę, jo gimtąjį Maleišių kaimą, menantį karaliaus Mindaugo laikus ir gyvuojantį ilgiau negu

Vilniaus miestas. Ten, kur kraštovaizdis su slėniais ir kalvelėmis primena milžinų gyventas vietas, kur prie sodybvietės stūkso akmuo „Juodžiaus kelmas“, atgabentas į kaimą iš laukų, – kur rašytojas mėgo ilsėtis ir apie jį rašė. Mindama Vaižganto pėdomis vis galvojau: ar nebus visi šie išsaugoti atminimo ženklai – tarsi laiškas, kurį vis dar galime skaityti, spēlioti, bent iš skiaučių, galbūt ne mums rašytą, bet mums išsaugotą?

Trečiądienį iš pat ryto filosofė dr. Jurga Jonutytė priminė, kad visi čia susirinkome pusiau slapčia skaityti kažkam per petį, nebūtinai gavus leidimą. „Kas man leidžia skaityti svetimus laiškus?“ – klausė ji. Pranešėja pasitelkė ypatingą dviejų kauniečių, gyvenusių XX a. viduryje, susirašinėjimą. Tai buvo liūdnei susiklostęs šiaip jau laimingas vedybinis gyvenimas: du varginus, mažai raštingus žmones vos po kelerių santuokos metų išskyrė vieno iš jų pateikimas į kalėjimą, vėliau ligos ir kone visas jų šeimos gyvenimas liko tik laiškuose, išsakytas taip, kaip išeina. Pamaniau, kad toks susirašinėjimas iš tiesų galėtų vykti bet kuriame laikmetyje, net ir šiandien. Nelygi rašysena be jokių skyrybos ženklų, net be sakinio pradžios ar pabaigos, taip, kaip rašėsi.

Tokie „santykio būtinybės laiškai“ šiai porai tapo vieninteliu bendru gyvenimu, vieninteliu meilės ir santuokos pavidalu, vieninteliu būdu būti vienas kitam. Kalbos paprastumas, gal labiau – tiesmukumas (nekyla ranka pavadinti jos nei skurdžia, nei ribota) atskleistose ištraukose nuskamba nuogai atviras, gyvas ir tikras, net jei tai galbūt tėra iliuzija ir viskas, kas likę, – tik raidės popieriuje. Šie laiškai – kaip randas, liudijantis išsiskyrimo kančią.

Atsakant į pranešimo klausimą, teise skaityti svetimus laiškus mokslininkui suteikia nebent noras suprasti žmogiškąją

1 Loreta Mačianskaitė, „Ką Birutė pavogė iš Antano, arba dar kartą apie Pūkelevičiūtės romaną 'Aštuoni lapai'“, *Colloquia* 25, 2010, p. 78–96.

esmę, ko siekia ir menininkai. Tad kiekviena tyrinėjama medžiaga veda prie struktūrų ir principų, leidžiančių analizuoti net tokius tekstus, prie kurių nežinia, kaip prieiti. Tačiau leidimas naudoti medžiagą neatleidžia nuo etikos – atsakingai įvertinti, ką su ja darome. Etninis ir teisinis tyrimo aspektai visada išlieka. Įdomu, kad, vertinant teisiškai, išsiųstas laiškas prilygsta dovanai. Jis jau nebeprisklaido siuntėjui ir yra adresato nuosavybė.

Kitame seminario pranešime išgirdome apie visiškai radikalų buvimą vien tik per santykį su kitu, liekantį nebeįmanomą ryšiui nutrūkus. Žurnalistė, kino kritikė Rūta Oginskaitė su dokumentiniu tikslumu atvertė scenaristės ir menininkės Jūratės Paulėkaitės, O. Koršunovo teatro scenografės, laiškus, – pranešimas vadinosi „Pabūkit dar su manim. Jūratės Paulėkaitės laišakai“. 2011 m., po skaudaus naktinio pokalbio apie skyrybas su vyru ir jo drauge, menininkė pasitraukė iš gyvenimo – tuo mirgėjo visa žiniasklaida ir teisybės ieškojusių tėvų iškelta byla. Tačiau pranešime buvo kur kas svarbiau pažvelgti į ne mažiau dramatišką J. Paulėkaitės gyvenimą ir į jo dalį, prabėgusią laiškuose. Laiškuose moteriai, su kuria draugauta didelę dalį gyvenimo, nuo pat studijų. „Yra dalykų, kuriuos žmogus daro vienas kambaryje, bet kažkas gali užėiti. O yra dalykų, kuriuos žmogus daro užsirakinęs vonioje“, – apie laišku intymumą kalbėjo R. Oginskaitė. Tai ribinis intymumo apibrėžimas: būtent vonioje velionė J. Paulėkaitė buvo surasta. O kiek anksčiau tais pačiais metais mirė ir jos gyvenimo bei susirašinėjimo draugė, kuria ji žavėjosi ir kuriai patikėdavo slapčiausias minties kertes, – aktorė Rūta Staliliūnaitė.

Aktorės talentu ir asmenybe J. Paulėkaitė susižavėjo jaunystėje, pamačiusi ją teatre, ir nuo to laiko ėmė rašyti laišk-

kus, atviresnius už dienoraštį. Šie laišškai tapo kūrybos erdve, ypač tuo metu, kai menininkė nedirbo ties kitais kūriniais. „Laiškai buvo jos teatras, kol ji dar nekūrė teatro“, – pasakojo R. Oginskaitė. Aktorei R. Staliliūnaitėi išsiųstuose tekstuose atsispindėjo ir scenografę visą gyvenimą lydėjusi nerimo būsena: „Tuoj tuoj viskas grius. Ir dėl mano kaltės.“ Klausydamosi galvojau, kad žmogus yra kitoks kiekviena santykyje su kitu. Ir tik taip mes atsiskleidžiame, parodome savo skirtingus veidus. Tarsi be kito nebūtų ir mūsų. Ir visi kiti tą patį žmogų gali matyti skirtingai, ir visų atsiminimai bus teisingi. J. Paulėkaitė savąjį „aš“ kūrė per išsiųstus laiškus. Mirus laišku gavėjai ir tais pačiais metais subyrėjus santykiams su vyru Martynu Budraičiu, nutrūko ir jos gyvenimas. Išlikęs – tik ne jai, o kitiems – laiškuose, kūrinuose bei prisiminimuose.

Po pranešimo apie sunkius išgyvenimus prireikia atsikvėpti – to nepavyktų atpasakoti tekste, bet seminare turėjome tam laiko ir bendro buvimo. Visai su kita nuotaika temą pratęsė Virginijus Gasiliūnas, filologas, redaktorius, žurnalistas, Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštyno vedėjas, žmogus-enciklopedija. Tai sakydama nejuokauju – maža kam pavyks per gyvenimą sukaupti tokį žinių lobyną. V. Gasiliūnas pasidalijo ypatingu archyvų perlu – laišku rašymo elementoriumi ar, veikia, paruoštukais, atkapstytais iš 1905-ųjų, ne rašto žmonių ir rašto žmonių kartų sankirtos. Jo pranešime „Apie norą parašyti laišką, kai nemoiki rašyti“ buvo pasakojama, kad anuomet žmonės galėdavo įsigyti laiškinių popieriaus jau su išspausdintu tekstu – tereikėdavo išsirinkti reikiamą progą ir įrašyti respondento vardą.

Leidėjo ir bankininko Antano Olševskio parengti laišku šablonai nemokantiems

rašyti gali atrodyti komiškai, bet jie primena mums, kad taip veikia žmogaus prigimtis, kuriai kultūra pasiūlo saviraiškos būdų. Net toks laiškas gali atlikti daugybę funkcijų. Komunikacinę – pranešti, kad adresantas yra, jis gyvas, ekspresinę (išraišką) – kai skaitydamas išsakytus jausmus ir komplimentus sieji ne su spaustuve, bet su žmogumi, atsiuntusiu tekstą. Svarbus ir praktinis aspektas – spausdintą tekstą lengviau skaityti, – ir estetinė funkcija, kurią su kaupu pildė eiliuoti intarpai ir gausiai, tarsi įrėminti paveikslai, iliustruotos paruoštukų paraštės, ir net ant popieriaus klijuojami spalvoti lipdukai su gėlėmis.

Ar, prieš juokaudami apie tautiečius, praeito šimtmečio pradžioje siuntinėjusius paruoštukus, susimąstome, kiek mūsų pačių tekstuose yra tokių bendrųjų vietų – savų, bet sykiu nesąmoningai perimtų iš aplinkos, gautų žinių? Susimąščiau – kiek rašydamas esi tas „raštingas“ žmogus, pats viską užrašęs, o kiek visko pasiskolinai iš gautų ir skaitytų tekstų? Dar viena mintis apie paruoštukų vertę: ano meto žmonėms tai atrodė geriau už autentišką bandymą ką nors sukurti, „nes gražiau“, skoninga. Ir įdomu, kad toks kanoninis, standartizuotas tekstas vis dar gali išreikšti individualius, labai asmeniiskus jausmus.

Antropologams įdomi laiškų temų, progų, aplinkybių pasiūla. To meto (bet ir dabarties) visuomenėje giminaičių bendravimas buvo ypač stipriai ritualizuotas (gimtuvės, krikštynos, vedybos, laidotuvės, Kalėdos, Velykos ir panašiai). Laiškams atiteko ir rituališkumo puoselėjimo funkcija – periodiškai pranešti apie buvimą, įprasinti (įgarsinti ir taip išpildyti) svarbiausius įvykius.

Liudydami perėjimą iš sakininės kultūros į visuotinai rašytinę, šie laiška tapo ir pirmojo rašytinio folkloro dalimi. Diskusijoje po pranešimo linksmi prisiminėmas

panašius SMS sveikinimų paruoštukus, vis dar keliaujančius, tik jau kitomis priemonėmis. Ir net nežinomų autorių paveikslėlius memus, padedančius taikliau nei žodžiais nusakyti nuotaiką, būseną ar situaciją.

Nuo paruoštukų persikėlėme tiesiai prie kitos problemos, gerai pažįstamos ir archyvų saugotojams, ir leidėjams, ir tyrėjams: kaip susitarti dėl principų, pagal kuriuos kaupiami ir skelbiami tekstai tenkintų humanitarų ir sociologų tyrimų interesus? Apie tai pranešime „Dokumentinio redagavimo asociacijos gairės“ kalbėjo tekstoplogas, literatūros teorijos profesorius Paulius V. Subačius. Sektinas pavyzdys galėtų būti JAV Dokumentinio redagavimo asociacijos (*The Association for Documentary Editing*) praktika, taikoma JAV, Jungtinės Karalystės ir Kanados mokslininkų bei archyvistų. Problema sena ir gili, nes kalbotyrininkai, literatai ir istorikai į teksto tyrinėjimą žvelgė skirtingai, tad kaip suderinti ir humanitarinių, ir socialinių tyrimų interesus? Kai rašybos taisyklių laikymasis arba nesilaikymas gali padėti spręsti apie autoriaus būseną. Kai taškas ar brūkšnyš gali būti visai ne autoriaus intencija, o popieriaus brokas. Kai svarbu išlaikyti eilutės ilgį, o pagal skyrybos ženklus vertinti ne rašybos išmanymą, bet rašančiojo atsipalaidavimą ir nuotaiką. Kai teksto kopiją galima padaryti itin aukštos skiriamosios gebos skeneriu, kitaip – spektrometru. Kai svarbi tampa ne tik kalba, bet ir rašalo cheminė sudėtis.

Tampa aišku, kad būtina brėžti skirtumą tarp saugomo ir skaitytojams pateikiamo autentiško teksto. „Ir visi redaktoriai turi atminti, kad dauguma žmonių nerašo dviprasmybių.“ Prireikia pilno paveikslėlio, kad kiekvieną autentišką tekstą, epistoliką, egodokumentiką lydėtų visos versijos: tipografinė faksimilė, diplomatinis perrašas

ir aprėpantieji, išplėstiniai tekstai su visais užfiksuotais keitimais. Be abejonės, tai dvi skirtingos užduotys: 1) kaip saugoti archyvuose ir 2) kaip rodyti, publikuoti žmonems – kam ir koku tikslu.

Klausydama profesoriaus užsisvajojau, kad kada nors tai taps įmanoma: spektrometriniai duomenų archyvai, popieriaus ir dažų analizė, psichologiniai skyrybos ir gramatikos tyrimai. Bet iki tol dar laukia kur kas žemiškesnis iššūkis, apie kurį buvo kalbama, ko gero, aktyviausioje seminario diskusijoje (ir tai nestebina): „Laiškų kalba: autentiška ar tvarkytina?“ Ar gali būti daugiau aistrų kelianti tema už kalbos taisykles, jų nepaisymą ar toleravimą? Aukso vidurį, vedami dr. Aistės Kučinskienės, bandė surasti Rima Bertašavičiūtė, V. Gasiiliūnas, P. Subačius ir G. Šmitienė. Sunku būtų nupiešti visą diskusijos paveikslą, tad pasidalinsiu fragmentais: „Laiškai iš principo yra dialogas, todėl publikuojant būtina skelbti abi puses“; „Literatūroje paplitusi kanonizavimo tradicija – leisti rašytojo ‘raštus’, tačiau kai tai daro artimieji ir dar kupiūruoja tekstus – negalima pasitikėti“; „Tyrimų medžiaga turi būti laikoma institucijoje, ištyrinėta, patikrinta“; „Kas man leidžia taisyti svetimus laiškus?“; „O jei keisti – tai ką, kalbą, rašybą, skyrybą?“; „Istorizmo principas reikalauja palikti taip, kaip yra, nes tokia buvo to laiko norma.“

Vis dėlto galima išskirti dvi diskusijoje išryškėjusias priežastis, dėl kurių renkama si taisyti laiškų kalbą. Pirmoji – tai noras užsiimti „hagiografija“, pagražinti ir pateikti autorių kaip šventąjį. Antroji – baimė, kad sąmoningai paliktos neištaisytos klaidos „sugadins žmones“, ypač jaunimą, esą išmoksiantį netaisyklingos rašybos.

Lieka du atvejai, kur redaktoriaus ir tyrėjo ranka vis dėlto reikalinga. Pirmasis – atskirti, kas tekste yra substancija, o kas – akcidencijos, netyčinės klaidos, padarytos

neturint tokios intencijos. Akcidencijas vertėtų sutvarkyti, tik kartais keblu jas atskirti. Antrasis – prisiminti, kad tekstas visuomet yra bendras autoriaus ir redaktoriaus darbas, net jei juos skiria amžiai. Ir čia svarbu numatyti, ar skaitytojo dėmesys stabtels ten, kur nebuvo tikslo išskirti, – jei taip, tai skaitytoją trikdydys ir klaidins. Bet galbūt šie principai padėtų priimti nuoseklesnius sprendimus rengiant laiškus leidybai.

Ketvirtadienio rytą visas dėmesys buvo skiriamas prof. Vyktinui Vaitkevičiui – nuo pat ankstyvo pasivaikščiojimo piliakalnių takais iki skaudžiai jautraus žvilgsnio į partizanų laiškus. Prisipažinsiu, būtent dėl šios temos nedvejodama viską mečiau ir išsiruošiau į seminarą. „Partizanų laišškai. Kalba, ryšiai, žinios“ – pranešimas, kuriam parengti ir klausyti prireikė daug emocinių jėgų ir giliai gerklėje užgniaužtų ašarų. Pranešimas, skirtas partizanų laiškams, parašytiems vykstant karui, ne kalėjime ar tremtyje. Šie laišškai, rašyti dailia išsilavinusių žmonių rašysena, išlaikant klasikinę struktūrą su kreipiniu, įžanga, atsisveikinimu, sutalpino pačius skaudžiausius išgyvenimus ir sąmoningų pasirinkimų priežastis. Ir pačius šviesiausius tokį kelią lydėjusius jausmus.

Ar mums užtenka drąsos skaityti partizanų atsisveikinimo laiškus artimiesiems? Taip, kaip jie turėjo drąsos juos rašyti. „Jei likimas lems žūti, kas greičiausiai ir įvyks, tai yra menkas, bereikšmis dalykėlis. Juk tikslas kilnus ir gražus“, – seserims rašė partizanų viršila Kostas Kudokas-*Diemedis* jau žinodamas, kad priešai yra identifikavę jo slapyvardžius, pareigas ir metę dideles pajėgas jam pagauti. Arba Broniaus Karbočiaus-*Bitės* laiškas žmonai Janinai: „Būna tokių valandų, kad noris numirti, eiti, kad ir į pasaulio galą, kad tik sutikti tave, tave. Tada nebebaisūs jokie pavojai, net pati mirtis.“

Kiekvienas perskaitytas laiškas palikdavo salėje spengiančią tylą, kurioje būdavo tik dar sunkiau sulaikyti atodūsį, nuslėpti skruostu tekančią upę. Klausantis širdis, regis, tenorėjo tik vieno – parašyti laišką atgal į praeitį, išsiųsti partizanams patvirtinimą, kad jų vardus mes prisimeiname, kad jų meilę liudijame, jų darbus tęsiame, o jų svajonės apie laisvą, laimingą Lietuvą buvo išpildytos. Tik laiškus, deja, galime siųsti vienintele kryptimi – į ateitį.

Išsaugoti laiškų ir kitų egodokumentų paveldą ateities kartoms nėra lengvas darbas, ir taip, tai darbas, kaip apie gedėjimo darbą rašė Jacques'as Derrida, – tik jį dirbdami galime apmąstyti praėjusius gyvenimus kaip užbaigtus tekstus.

Istorikas, knygotyras, mediotyras ir leidybos tyrimų katedros profesorius Arvydas Pacevičius pranešime „Laiškai rašytinio kultūros paveldo tyrimuose: rašymas, raštija, sklaida“ supažindino su dar senesniais laikais. Tiesą sakant, buvo pravartu per tris dienas sukauptas emocijas ir retorinius klausimus sudėti į vientisą mintį, kas yra laišakai ir kas yra jų tyrimai. Remiantis Visuotine lietuvių enciklopedija, „egodokumeñtai (lot. *ego* – aš + dokumentas) – pirmuoju asmeniu parašyti (angl. *first person writings*) ar kita forma išreikšti rankraštiniai ar spausdintiniai, t. p. modernųjų medių užfiksuoti pasakojimai ir liudijimai apie žmogaus asmeninį gyvenimą“. Egodokumentams priskiriami dienoraščiai ir kelionių aprašymai, autobiografijos, memuarai ir laišakai. Čia taip pat grupuojami testamentai, namų knygos, atminimų albumai, *silva rerum*, taip pat prieknyginė medžiaga (marginalijos, knygų grafičiai, fotodokumentai) bei sakytinė istorija – interviu. Kaip teigia A. Pacevičius, laišakai – ypatingas egodokumentas. Jie dažniausiai asmeniškiesni ir intymesni, turi konkretų adresatą, o ne taip seniai, dar iki suklestint technologijoms,

jų kelionė buvo ištisas kolektyvinis procesas. Klausydami prisimintu tuos pačius A. J. Greimo ir A. Kašubienės laiškus, kurių kone kiekviename teirujamasi: ar gavai praėjusį laišką, ar „nenukrito į Atlantą“? O gavus – čia pat siunčiama trumpa žinutė apie atėjusį siuntinį.

Tyrinėdamas egodokumentus A. Pacevičius Vilniaus universitete įgyvendino projektą „Homo viator“, apimantį kelionių sampratą XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, tų laikų kelionių aprašymus ir mobilumo būdų rekonstrukcijas virtualioje erdvėje, dabartinės Lietuvos teritorijoje. Pagalvojau, kad atkuriant žmogaus gyvenimo pasakojimą iš fragmentų išties svarbus kuo detalesnis ir laiško kelio žemėlapis su dialogu, komentarais, aplinkybėmis, kitų žmonių pasakojimais (kokius renka G. Šmitienė, tirdama J. Degutytės laiškiną), originalų analize (tebūnie įskaitant ir spektrometrą). Kiek svarbi kiekviena šios mozaikos detalė ir kiek galimybių visas jas surinkti – liks tyrėjo rankose, sukursiančiose jau naują tekstą ir naują paveikslą skaitytojų interpretacijai.

Ir vis dėlto džiugu, kai praėjusių laikmečių laišakai galiausiai pasiekia šių dienų skaitytoją, istorijos tėkmės adresatą. Seminarą uždarė dviejų tokių knygų pristatymas: Neringos Markevičienės parengtos Balio Sruogos Štuthofio lagerio laiškų rinktinės bei Arūno Bubnio *Lietuviai Štuthofio koncentracijos stovykloje 1942–1945 metais*. Kalėdamas Štuthofio lageryje B. Sruoga rašė žmonai ir dukrai. Skirtingai negu *Dievų miško* pasakojime apie lagerio gyvenimą, komandas, darbus ir nesibaigiantį smurtą, laiškuose jis atskleidžia vidinius išgyvenimus ir begalinę meilę artimiausiems žmonėms. Todėl šie laišakai yra ir vienas gražiausių liudijimų lietuvių literatūroje apie artimų žmonių meilę vykstant karui. Štuthofio koncentracijos stovykloje

kalėjo ir tūkstančiai įvairių tautybių Lietuvos gyventojų, politikų ir inteligentų, darbininkų bei ūkininkų, kurių atminimą įamžino istorikas A. Bubnys. Taip išplėstas ir pagaliau prieinamas *Dievų miško* tekstas reikalauja iš naujo grįžti prie šio kūrinio kaip keliskart skaitomo laiško, kurį vėl pasidedi ateičiai. Taip susipina literatūrinis, epistolinis ir dokumentinis pasauliai, jie vienas kitą papildo, koduoja ir keičia skaitytoją. Kaip ir saugomą laišką – antrą kartą jo niekad neperskaitysi taip pat.

Pabaigoje belieka padėkoti seminaro organizatoriams – Giedrei Šmitienei, Jurgai Jonutytei, Daivai Vaitkevičienei, Vyktintui Vaitkevičiui, Andželikai Jakubynienei, Irenai Žilienei, Prigimtinės kultūros institutui, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui bei visiems pagalbininkams, prisidėjusiems prie to, kad mus pasiektų kadaise paštu išsiųsta žinia.

Rūta Latinytė
Vilniaus universitetas
r.latinyte@gmail.com

EPISTOLINIŲ TYRIMŲ TINKLO KONFERENCIJA

Epistolinių tyrimų tinklas (*The Epistolary Research Network*, TERN) yra įkurtas ir išlaikomas keturių aistringai laiškus tiriančių mokslininkų: dviejų istorinių šaltinių tyrinėtojų Roberto W. Butlerio, Elmhersto universiteto (JAV) Istorijos fakulteto profesoriaus, Kathryn A. McDonald, Akrono universiteto (JAV) Istorijos fakulteto dėstytojos, Chalmerso technologijos universitete (Švedija) komunikacijos srityje dirbančios Sindijos Franzetti, tiriančios, kas laiškiską išlieka mūsų šiandieninėse žinutėse ir el. laiškuose, bei Antikos tyrinėtojos, labiausiai susitelkusios į Cicerono

laiškus ir moterų vaidmenis juose, Lindos McGuire iš Nacionalinės aukštosios meno mokyklos Dižone (Prancūzija). Šis keturių mokslininkų branduolys dirba kolegiskai, kad padėtų susisieti visiems, kurie domisi laiškais, nesvarbu, kurioje pasaulio vietoje ir kuriuo laiku tie laišakai būtų rašyti, o kurioje – tiriami. Tinklas sumanytas kaip forumas, leidžiantis dalintis įvairiausiais laišku tyrimų klausimais ir juos aptarti.

2018 m. šis tinklas surengė pirmą konferenciją. 2024 m. spalio 4–5 d. vykusio konferencija – penktoji. Šiais metais dalyviai buvo pakviesti skaityti pranešimų apie laišku įvairovę, nulemtą skirtingų laišku materialumo, rašymo situacijos, rašančiųjų raštingumo, kartu keliant tikslą per įvairovę permąstyti laiško apibrėžtis. Kitaip sakant, buvo imtasi naujai suvokti objektą, matant maksimaliai išplėstą jo formų ir būdų lauką.

Prisipažinsiu, nors ir labai norėjau dalyvauti konferencijoje ir pristatyti paprastą, kasdienišką poetės Janinos Degutytės laiškyną, o dar labiau – savo tyrimo ir laiškyno skelbimo strategijas, buvau kiek skeptiškai nusiteikusi dėl pačios konferencijos idėjos. Jau iš pernykštės konferencijos, kurios klausiausi nuotoliu, supratau, kad, net ir neraginant apžvelgti laišku įvairovės ir ribinių formų, TERN konferencijose ji atsiskleidžia pati. Laiškų formos siejami tyrimų objektai, priklausantys skirtingoms pasaulio kultūroms ir laikmečiams, atrodo labiau atskiri nei susiję. Tad po pernykščių išpūdžių buvo tikrai sunku patikėti, kad tyčia atrenkami kraštutiniai, ribiniai atvejai padės rasti esminių išvalgų apibrėžiant laišką.

Prasidėjus konferencijai nuo pirmosios sesijos jautėsi sąmoningas dalyvių nusiteikimas priimti kitokius, nei jiems įprasta, laiškus. Šioje sesijoje Lik Hang Tsui iš Honkongo kaip laiškus aptarė nedidelius

įrašus, įterptus X–XIII a. draugams siųstų perrašytų eilėraščių paraštėse ar tarpuose, o dar prieš tai pristatė suskaitmenintus to laiko Kinijos laiškų archyvus su sukurtais paieškos sistemomis. S. Franzetti iš Švedijos analizavo Naujosios Zelandijos rašytojos Katherine Mansfield, sakytume, laiškus, rašytus XX a. pradžioje, ir stengėsi įtikinti, kad tai nėra laišškai, veikiau kūniški gestai. Toje pačioje sesijoje aš pateikiau J. Degutytės bei jos artimiausių bičiulių laiškynų paribius – vos pramokusią rašyti vaikų bei senų žmonių, baigusią vieną ar kelias pradinės mokyklos klases, taip pat laiškus iš egzistenciškai apribojančių vietų – kalėjimų ar karo tarnybos. Visa šia išdrikusia ir nerišlia įvairove norėjau parodyti laiškuose išliekančią gyvenime patiriamų socialinių sąryšių įvairovę ir jos neišvengiamą poveikį gyvenimo patirčiai. Iš antropologinės prieigos ateinančios *laiškų lauko, santykių raizginio, santykiškos tapatybės* sąvokos leido paaiškinti, kaip skirtingiausių formų ir formatų laišškai išsilauko viename komunikaciniame procese.

Kiekviename konferencijos pranešime pristatyti laišškai buvo matomi kaip savarankiški, atskiri variantai. Kad tie variantai taptų visaverčiai, jų nebūtina lyginti su turimu laiško invariantu. Tokia konferencijos rengėjų pasiūlyta, sakyčiau, antikolonialistinė nuostata, kai pradedama ne nuo supratimo centro, bet nuo pakraščių, pasirodė veiksmi. Tai ypač išryškėjo iškart po pirmųjų sesijų surengtoje diskusijoje, kuriai visi dalyviai iš anksto buvo paprašyti atsiųsti savo indėlį, o iš to sudarytu bendru dokumentu buvo pasidalinta konferencijos išvakarėse. Diskusija leido kiekvienam geriau suprasti ir kitiems išsakyti, ką *jam* jo tyrimų lauke reiškia laišškai. Tarp išsakytų pozicijų, kurias kiekvienas galėjo argumentuoti savo asmenine tyrimų patirtimi, buvo ieškoma bendrų sąlyčio taškų, ste-

bimi persidengimai, bet nebuvo siekiama nieko subendrinti, kas dažnai supaprastina atskirus atvejus. Konferencijos rengėjos ir rengėjai pažadėjo pateikti diskusijų medžiagą tolesniems konferencijos suvienytų tyrėjų permąstymams.

Iš tolesnių konferencijos sesijų išskirčiau Jérôme'o Bourdono iš Izraelio pranešimą, išryškinusį laišką kaip galimybę *būti čia* tam, kas yra toli. Ši galimybė, anot pranešėjo, atsiranda dėl laiško materialumo bei jame išliekančio rašiusiojo kūniškumo. Visai kitaip į laiško materialumą susitelkė Samas Kaislanienis iš Suomijos – jis pristatė didžiulį archyvinį XVII a. Anglijoje siųstų laiškų popieriaus, jo matmenų, taip pat vokų ar kitokių laiško „įpakavimų“ formų tyrimą. Kaip ribinę laiško formą Nuria Calvo Cortés aptarė XIX a. Anglijoje rašytus prašymus priimti vaiką į prieglaudą. Marginalumo aspektu, išskeldamas nežinomų žmonių balsus ir išgyventas patirtis, šis pranešimas buvo artimas Kathryn Carter atliktam airių migrantų, XIX a. atvykusių į Kanadą, laiškų tyrimui.

Konferencijoje nuskambėjo ir Lietuvos vardas. Deborah Golden, Jessica Jacobson, Ruth Sack pristatė iš Lietuvos į Pietų Afriką išvykusios žydų šeimos laiškų archyvą. Trys broliai susirašinėjo laiškais ne tam, kad pasakotų apie savo dabartinį gyvenimą ar planus, bet norėdami taip grįžti į praeitį ir pasakoti vienas kitam, ką prisimenantys. Praeities detalių tikslinimas jų buvo suvokiamas kaip tam tikras žaidimas. Kitame pranešime buvo kalbama apie naujai paskelbtą penkis dešimtmečius trukusį susirašinėjimą tarp folkloristų Dano Ben-Amoso ir Wolfgango Miederio (beje, ir Lietuvos folkloristų bičiulio, skelbusio savo darbus ir Tautosakos darbuose). Šią naują knygą pristatė ir apžvelgė Batsheva Ben-Amos, vieno iš korespondentų žmona.

Rachel Epp Buller aptarė šiuolaikinės Amerikos menininkės Christos Donner sukurtus audiolaiškus, kuriuose ji kalba medžių, tvenkinio ar elnio vardu. Šių laiškų galima klausytis vaikstant po vieną iš Čikagos parkų.

Ir pasibaigus konferencijai nebuvo tikra, ar įmanoma iš kiekybinės įvairovės išskelti kokybinius sprendimus ir rasti naują atsakymą į klausimą, kokios yra pagrindinės dedamosios apibrėžiant laišką. Tačiau išankstinis įvairovės deklaravimas tikrai padėjo lengviau ją išgyventi per konferenciją, sudarė kur kas patogesnes sąlygas savo tyrimo objekto ypatumams ir jį suprasti leidžiančioms strategijoms ir taktikoms artikuliuoti. Tai leido lengviau priprasti prie minties, kad jokie laiškai nėra nutolę nuo „tikrųjų“ laiškų – visi jie, nurodydami vieni į kitus, leidžia suprasti kiekvieno iš jų savitumą.

Ši konferencija buvo iš tų, kuriose tau sunku susikaupti, nes už lango seniai tamsu, o iš kitos pasaulio pusės žvaliai prisijungęs pranešėjas sveikinasi džiaugdamašis gražiu rytu. Aišku, lengviau atsikelti anksčiau ar atsigulti vėlai, nei visiems skristi į vieną susitikimo vietą. Ir vis dėlto tyrėjams, tiek daug dėmesio skyrusiems popierinio laiško materialumui, galimybei laikyti jį rankose ar saugoti kaip brangų daiktą, tyrėjams, kurie laiškus ne tik skaito, bet ir išmatuoja bei visai apžiūri, būtų malonu kūniškai vieniems kitus susitikti. Arba bent išsiųsti vieni kitiems po tikrą laišką.

Giedrė Šmitienė

*Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
gie@lti.lt*

APIE LIETUVIŲ TAUTOSAKOS ARCHYVĄ PAPILDŽIUSIĄ MEDŽIAGĄ

Lietuvių tautosakos archyvas (toliau – LTA) 2024-uosius paskelbė egodokumentų rinkimo metais ir inicijavo akciją „Ilgai atminčiai“ – pakvietė visuomenę archyvui dovanoti šeimose saugomus laiškų, dienoraščių, atminimų, dainų sąsiuvinų ir kito kio rašytinio palikimo originalus arba skaitmenines kopijas. Imtis tokios iniciatyvos paskatino tai, kad vis atidesnio folkloristų ir kitų humanitarinių disciplinų tyrėjų dėmesio sulaukianti egodokumentika LTA iki šiol nebuvo kaupiama tikslingai, todėl jos labai negausu. Gauta medžiaga dar neinventorinta, tačiau rezultatai džiugina. Juos, baigiantis metams, ir apžvelgiame.

Į skelbimą, platintą per radiją, spaudą, socialinius tinklus, atsiliepė 22 asmenys. Didžiausią gautos medžiagos dalį sudaro sovietmečiu rašyti laiškai, buvę perduodami iš kartos į kartą ir vis dar saugomi asmeniniuose šeimų archyvuose. Tai tremtinių susirašinėjimas su Lietuvoje likusiais artimaisiais; tėvų, brolių ar seserų laiškai, rašyti tarybinėje armijoje tarnaujančiam šeimos nariui; užsienyje gyvenusių giminių į Lietuvą siųsti laiškai ir kita korespondencija.

Vygtantas Vasaitis LTA leido suskaitmeninti saugomus 77 senelio ir jo šeimos narių laiškus, rašytus 1946–1956 m. iš tremties Sibire. Aušrelė Matukevičiūtė perdavė saugoti 24 suskaitmenintus tėčio Jono Matukevičiaus laiškus, 1953–1954 m. iš Intos lagerio siųstus pusseserei, kalėjusiai Irkutsko lageryje. Rašyta lietuviškai ir rusiškai. J. Matukevičius 1944–1946 m. buvo Tauro apygardos Geležinio Vilko rinktinės partizanas (slapyvardis *Danielius*).

Algirdas Čaplikas dovanuoja 165 artimiausių šeimos narių laiškus, rašytus jam tarnaujant tarybinėje armijoje. Laiškai rašyti XX a. 7-ajame – 8-ajame dešimtmetyje. Tarp jų yra 1966 m. tėvų siųstas perfotografuotas šventas paveikslėlis su kalėdinių sveikinimu. Ne mažiau įdomi ir kita rinkinio medžiaga – Amerikoje gyvenusių giminių fotoalbumas. Tarp didelės ego-dokumentų kolekcijos, Nijolės Riaubaitės patikėtos saugoti archyve, yra aplankas su užrašu: „Sūnelio laišškai“. Tai sūnaus, tarnavusio tarybinėje armijoje, 60 laiškų mamai, datuojamų 1981–1983 metais.

Įdomi mūsų kolegės Rasos Kašėtienės archyvui padovanota šeimos korespondencija. Iš 146 dovanotų laiškų rinkinio 111 parašyti R. Kašėtienės tėčio brolio – kunigo Kazimiero Senkaus, 1940 m. pasitraukusio į Vokietiją. 1961–1996 m. datuojami laišakai rašyti Lietuvoje pasilikusioms seserims, jie siūsti iš Štutgarto ir kitų Vokietijos miestų. Dalis rašyti ant vokiškų atvirukų ir atvirlaiškių su miestų, kalnų, bažnyčių vaizdais, religinės tematikos paveikslų reprodukcijomis.

Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė, taip pat mūsų kolegė, padovanojo 50 savo vaikystės draugės laiškų. 1984–1987 m. rašyti laišškai – gražiai apipavidalinti, puošti piešiniais, iliustruoti animacinių filmukų personažais. Gražūs Pauliaus Bukelio padovanoti senelio laišškai, adresuoti žmonai ir jauniausiam sūnui, po tėvo mirties perimsiančiam šeimos ūkį ir tėvo tarnybą pašte. Rašyti 1957 m. iš ligoninės, sunkiai sergant. Prie laiškų pridėta trumpa adresanto gyvenimo istorija ir prierasas: „Laiškai perleisti iš kartos į kartą. [...] Ačiū, kad rūpinatės mūsų istorija!“

Daugelis prie mūsų iniciatyvos prisidėjusių žmonių su laiškais perdavė ir įvairiomis progomis siųstų sveikinimų, atvirlaiškių, tarpukario Lietuvoje leistų

Kalėdinių atvirukų, per visą sovietmetį saugotų šeimos archyvuose. Tarp jų – dar vienos mūsų kolegės Linos Būgienės padovanotas 1931 m. rašytas sveikinimas (kalėdinis atvirukas su dailininko Gerardo Bagdonavičiaus piešiniu). Vis dėlto didžiausią atvirukų dalį sudaro leistieji sovietmečiu. Tarp įvairiomis progomis siųstų atvirukų randame šventinių, propagandinių, skirtų pažymėti tarybinėms atmintinoms dienoms ir šventėms. Andrius Pavelko mini, kad sovietmečiu „greta oficialiai leidžiamų atvirukų egzistavo ir nelegali kalėdinių atvirukų leidyba“¹. Tai fotografų perfotografuoti, pagražinti tarpukariu leisti religinių švenčių atvirukai. Tarp gautųjų esama keliolikos ir tokių atvirukų.

Atskirą egodokumentikos dalį sudaro atminimų albumėliai. Gautoji medžiaga, liudijanti XX a. vykusią atminimų albumų tradicijos kaitą, praturtina archyvinis išteklius, reikalingus albumistikos tyrimams. Vykstant akcijai „Ilgai atminčiai“ jų padovanota 8. Išskirtinio grožio ir reikšmės egodokumentą – Panevėžio gimnazijos gimnazisto Pauliaus Kasperavičiaus, vėliau tapusio kunigu, 1921–1922 m. atminimų albumėlį – padovanojo A. Matukevičiūtė. Tai nedidelio formato, 17 × 15 cm dydžio, knygelė su mokslo draugų piešiniais, poezijos citatomis, garsių žmonių mintimis. Gimnazistai cituoja Williamą Shakespeare'ą, Juozą Šnapštį-Margalį, Faustą Kiršą, Vincą Kudirką, Adomą Lastą. Vienas pirmųjų atminimų knygelėje – būsimojo poeto Kazio Inčiūros, tuo metu besimokusio Panevėžio gimnazijoje. Jis įrašė poeto Motiejiaus Gustaičio eilėraščio ištrauką. Albumėlis puikiai liudija, ką skaitė, ką vertino,

1 Andrius Pavelko, „Praeities sveikinimų mados: šventiniai linkėjimai iš senovinių atvirukų“, *Neakivaizdinis Vilnius* 12, 1921 (<https://neakivaizdinisvilnius.lt/straipsniai/praeities-sveikinimu-mados-sventiniai-linkėjimai-is-senoviniu-atviruku/>).

kuo grožėjosi ir kokiais idealais sekė to meto jaunimas.

Miniatiūrinė atminimų knygelė mediniu viršeliu, puoštu Vilniaus Aušros vartų piešiniu, yra ir R. Kašėtienės dovanotame egodokumentų rinkinyje. N. Riaubaitė perdavė archyvui du savo atminimų albumėlius, pildytus 1947–1950 metais. Ant abiejų užrašyta „Poezija“. Lolita Salienė leido pasidaryti dviejų atminimų sąsiuvinių, sąsiuvinio „Klausimai–atsakymai“, „Vasaros albumėlio“ skaitmenines kopijas. Atminimų sąsiuviniai pildyti klasiokų 1987 ir 1990 m., „Vasaros albumėlis“ – 1986 m., L. Salienei, tuo metu Mazonaitėi, baigiant pirmą klasę. Tai dienoraštinio pobūdžio vaiko kūrinys, iliustruotas atvirukais, lipdukais. Sovietmečiu mokyklose tarp vyresnių klasių mokinių ir abiturientų buvo populiarūs nuotraukų–atminimų albumai. Jie pakeitė atminimų sąsiuvinius, taip mėgtus ir rašytus žemesnių klasių vaikų. Baigdami mokyklą klasiokai į albumą įklijuodavo savo nuotrauką (dažniausiai vilkėdavo mokyklines uniformas, fotografuodavosi ateljė), šalia nuotraukos užrašydavo atminimą, adresą, gimimo datą. Tėčio 1979 m. sudaryto nuotraukų–atminimų albumo skaitmeninę kopiją padovanojo seserys Jurkutės.

Dažna, kad atminimų albumai persidengia su dainų sąsiuviniais. Grata Matusevičienė pasiūlė savo mamos 1956 ir 1958 m. Kvėdarnos vidurinės mokyklos (Šilalės r.) klasiokų atminimų bei dainų sąsiuvinius. Juose klasiokų palinkėjimai derinami su pieštomis iliustracijomis ir išrašytais dainų žodžiais lietuvių ir rusų kalbomis. Kraštotyrininkas, Upynos liaudies amatų muziejaus įkūrėjas Klemensas Lovčikas archyvui perdavė dešimt jo paties iš įvairių asmenų surinktų dainų sąsiuvinių, rašytų 1921–1967 metais. 1921 m. pildytas dainų sąsiuvinis – Lietuvos ka-

riuomenės kario užsirašytų dainų rinkinys; vienas iš vėlyvųjų sąsiuvinių iliustruotas 8-ojo dešimtmečio madų žurnalų iškarpomis, ne piešiniais, kaip įprasta ankstesnio laikotarpio folkloro užrašuose.

Buvo prašoma dovanoti ir šeimose saugomus nuotraukų albumus ar jų kopijas. Įspūdingiausiu (medžiagos apimtimi ir pobūdžiu) tikriausiai galima laikyti Danutės Karalienės (Drungaitės) šeimos albumą (skaitmeninę jo kopiją galima pavartyti LTA duomenų bazėje). Albumo savininkė D. Karalienė paveldėjo jį iš savo tetos Jadvygos Drungaitės. Albume – 387 nuotraukos, darytos 1920–1943 m., dokumentuojančios brolių ir seserų Drungų bei jų mokslo draugų, skautų, ateitininkų, pavasarininkų ir mokytojų veiklą Rokiškio gimnazijoje. Vienoje kolektyvinėje mokytojų nuotraukoje nufotografuotas Vydūnas, 1923 m. Rokiškio gimnazijoje skaitęs paskaitą. Albumas reikšmingas ne tik įvairių organizacijų (skautų, ateitininkų...), bet ir Lietuvos fotografijos istorijos tyrimams. Drungų šeimos albume galima rasti netgi Lietuvos aviacijos istorijai svarbios medžiagos: jauno, dar gimnazisto Zigmo Drungos, būsimo karo lakūno, Lietuvos partizano (slapyvardžiai *Šernas* ir *Mykolas Jonas*) nuotraukų.

Didžioji dalis Archyvui perduotų albumų nuotraukų pažymėtos fotografų, fotoateljė įspaudais ar spaudais iš Rokiškio, Zarasų, Marijampolės ir Kauno. Paminėtina ypač vertinga suskaitmeninta vienos senbuvų vilniečių šeimos medžiaga – keturi albumai (trys – mediniais viršeliais) ir trijose dėžėse saugomos apie 800 nuotraukų. Tai ne tik Šnipiškių ir kitų Vilniaus vietovių kasdienybės vaizdai, užfiksuoti tarpukariu, sovietmečiu ir nepriklausomybės metais, bet ir kadrai iš iškylų į Trakus, kelionių į pajūrį, seni šeimos portretiniai atvirukai, daryti Vilniaus fotoateljė *frères Czyż* ir fotografo V. Goncharuk.

Dovanota šeimos ar giminės istorijos, autobiografiniai kūriniai, dienoraščiai. Reginos Elenos Urbonavičienės 56 sąsiuviniai, skirti anūkams, – šiek tiek kitokio pobūdžio dienoraščiai, nei įprasta. 2002–2022 m. juose ji fiksavo įvykius, prisiminimus, susirašinėjimą, eiles ir linkėjimus, skirtus konkreitiems adresatams. Prie šių dienoraščių pridedami keli asmeninio pobūdžio laišakai. Danutė Anuškevičienė archyvui perdavė savo buvusio kaimyno autobiografinės apybraižos rankraštį *Kolei plaka širdis*. Rankraščio autorius gimęs apie 1936 m. netoli Simno, ūkininkų šeimoje, kurioje augo 8 vaikai. Paauglystėje susirgo sunkia liga ir liko prikautytas prie lovos visą gyvenimą. Norėdamas įprasminti savo beviltišką padėtį, pradėjo rašyti. D. Anuškevičienė šį rankraštį apibūdina taip:

Antrasis pasaulinis karas, Lietuvos okupacija, kardinaliai pasikeitusi valstybės santvarka, trėmimai gabų ir pastabų jaunuolį paskatino išsamiai, dokumentiškai fiksuoti visus šiuos įvykius. Mokslininkai, istorikai, literatai čia suras tiksliai ir vaizdžiai aprašytą namų ūkio išbuožinimo, trėmimo į Sibirą ir likusiųjų naujai sukurtoose tarybiniuose ūkiuose gyvenimo scenų. Žodžiu, pokario Lietuvos kaimo paveikslas – kaip ant delno.

Svarbu paminėti, kad autorius, bijodamas sulaukti sankcijų, keitė vietovardžius ir aprašomų žmonių pavardes.

Archyvui perduoti XX a. 7-ajame dešimtmetyje rašyti prisiminimai *Kai gimsta žmogus...* Tai sunki, daug vargo mačiusio vaiko istorija – nuo gimimo iki piemenavimo. Vygintas Žalys padovanojo savo giminės istoriją – tai prisiminimų, dokumentų rinkinys. Su rankraščiais perduotos ir 7 garsajuostės (jų turinys dar nežinomas), Lietuvos laisvės kovotojų sąjungos, veikusios 1940–1944 m., atsišaukimas *Lietuvės!* Šiuose biografinio pobūdžio užrašuose fiksuojama, kada, kur gimė ir augo tėvai, perpasakojami girdėti prisiminimai, istorijos, žinios; rasime prisiminimų apie vieną pirmųjų pradinių klasių mokytojų Šiaulių lietuviškoje pradžios mokykloje Zofiją Žalienę-Čepulytę, apie šios mokyklos kūrimą, apie skautų veiklą Šiaulių berniukų gimnazijoje 1930–1939 m., apie rezistentinę veiklą, apie septynių studentų, tautinės lietuvių studentų organizacijos „Neolituania“ dalyvių, antitarybinę veiklą.

Akcijos metams pasibaigus, egodokumentai (laiškai, atsiminimai, šeimų albumai ir kita) bus renkami ir toliau. Norėdami susisiekti rašykite adresu archive@liti.lt.

Vaiva Aglinskas

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
aglinskas@liti.lt

Irena Žilienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
irena@liti.lt

TAUTOSAKOS DARBAI, 68

Parengė GIEDRĖ ŠMITIENĖ,
JURGA JONUTYTĖ
Redaktorė RIMA BERTAŠAVIČIŪTĖ

Santraukas į anglų kalbą vertė Lina Būgienė
Maketavo Gražina Kazlauskienė. Korektūrą skaitė Rima Bertašavičiūtė

Parengė ir išleido
LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS
Antakalnio g. 6, 10308 Vilnius
Svetainė internete: www.llti.lt, el. paštas: direk@llti.lt, knyga@llti.lt

Spausdino UAB „Vitae Litera“, Savanorių pr. 137, LT-44146 Kaunas